

פעם כי מטרתו היחידה היא להציל את המצפון של עצמו.

מן המחנה הזה לא תצמח הישועה.

הליכוד, לעומת זאת, משך אליו כמרוצת השנים את ציבור החלכאים והנרכאים שבחברה היהודית — אם בשל השינוי המשותפת למיסוד האשכנזי הלבן, אם בשל תורתו הפשטנית והנוחה-הקליטה, אם בשל פתיחותו. תודות לציבור הזה הגיע הליכוד לשלטון ב-1977, ותודות לו הוא שומר על כוחו, למרות כישלונות למכביר.

פעם היה המחנה הדתי עומד מול שני גושים אלה, במחנה שלישי המהווה לשון-מאזניים. אולם תמונה זו הפכה מזמן לטעות אופטיית. המחנה הדתי כולו עומד כיום מומין לליכוד, חרף רעתם המתונה של מעטים מאנשיו בעניינים לאומיים או דתיים.

אם זהו המצב, האם תיתכן בכלל ישועה פוליטית? אם שנתיים של ממשלת-אחדות לאומית בהנהגת המערך לא עזרו להעביר המוני בוחרים מן הליכוד אל המערך — איזו תיקווה לשינוי פוליטי יכולה להתקיים?

התשובה תלויה בשאלה. ניסוח השאלה עצמה כוזב, ועל כן הוא מוביל לתשובה כוזבת.

יתכן שינוי בארץ, אך הוא לא יבוא בדרך זו.

● „הרתע השחור”

מכל תופעות תשמ"ו בישראל, היתה אחת שמשכה רק תשומת-לב מעטה, אך שהיתה בעלת חשיבות עצומה לטווח הארוך.

לפתע צצו בארץ קבוצות קטנות של אינטלקטואלים מיוזרחיים צעירים, והשמיעו זמירות חרשות. לא עוד שינאה תהומית לערבים, לא עוד סיפורים על חייהם-הימים שחיו היהודים בארצות-ערב, אלא להיפך: געגועים לעבר ודיבורים על השלום, כחלק מן המאבק לשיוויון.

כבר לפני שלוש שנים קמה קבוצה בשם המיזרח אל השלום, שנראתה אז כחריג חסרי-משמעות. השנה קמה „החיות המיד רחית”, ונחתמה עצמה המונית של אינטלקטואלים מיוזרחיים, שסיסמתה היתה „ריאלוג ישראל-פלסטיני”.

קבוצות קטנות אלה ורעיונותיהם מצאו השנה תהודה מפתיעה בקרב הסטודנטים המיוזרחיים באוניברסיטות, שם התקבלו דיבר-הם באהדה, ללא שום תגובה חריפה או אלימה. גם מכמה עיירות-פיתוח כאו הדים מעניינים. בעיירות אלה גוברת מזה שנים ההתנגדות להתחלופות בשטחים הכבוישים — התנגדות המאפי-שרת לכני העילית האשכנזית להקים כמעט בחינם מיקבצי-וילות ולהתפאר ב„איכות חיים”, בשעה שבעיירות-הפיתוח בישראל גוברים המצוקה, האכזבה והניזון. תשדירי-שרות של גושי-אמונים בטלוויזיה, כחסותו של מישרד ממשלתי זה או אחר, שהראו ילדים בלונדוניים מטופחים ומאושרים על המידשאות של וילות מפוארות, אך דירבנו התנגדות זו.

זהו „הרתע השחור” — התגובה המיוזרחית על ההתנגדות האשכנזית.

אולם יש להתפתחות חדשה זו שורשים עמוקים יותר. הרבר התגלה כאשר טס שימעון פרש לאמרוקו.

לפתע היתה בקרב יוצאי-אמרוקו בארץ, ובעיקר ברור השני, התפרצות ספונטנית של רגשות פרו-ערביים. „המארוקאים” דיברו בחביה ובהערכה על המלך, ועל מארוקו בכלל. פיתאום הסתבר כי אבותיהם היו מאושרים בממלכת המארגב (המערב) הערבי, שבה שררו תמיד יחסי-ידידות בין מוסלמים ויהודים.

רפי ארזי, שנלווה לשימעון פרש, סימל את הרגשות של בני-עדתו כאשר השתחוה ונישק את יד המלך, ואמר בשובו כי יש „לחשוב מחדש” על השלום.

זה יכול היה להיראות כתגובה פולקלורית, אך היתה לה משמעות רבה לגבי עתיד המדינה.

● כמו חציך המשאית

על המוני היהודים המיוזרחיים, שבארהובאו ארצה בשנים הראשונות של המדינה, עבר עם כואם הלם כביר.

על כל גל-עלייה עובר הלם. כל אדם, העובר מארץ לארץ, מתרבות לתרבות, משפה לשפה, מאקלים לאקלים, מחכה לחברה, סוכל מטראומה, וכך גם ציבור שלם. את החוויה הטראומטית הזאת עברו גם העולים מרוסיה, מפולין וגרמניה לפני קום המדינה.

אך על הציבור המיוזרחי — העולים מעיראק, ממצריים ובעיקר ממארוקו — עבר, נוסף על טראומה זו, הלם נוסף. בהגיעם ארצה הם התקבלו על-ידי חברה שסגדה לכל דבר מערבי, ושראתה בכל דבר מיוזרחי משהו פרימיטיבי, עלוב, נחות, פסול ובלתי-תרבותי.

היו הגזמות, שנחרתו בוזרון הקולקטיבי, ושסופר עליהם הרבה. תמונות של עולים חדשים, שהיו אזרחים מכובדים בנגרדאר ובקובלנקה, שהומטר עליהם רידיטי מפני שהיה ברור כי לכל המיוזרחיים יש כינים. אנשים שהובלו במשאיות למקום צחיח, ומשסירבו לרדת שם הורה איש-הקליטה האשכנזי לנהג המשאית ללחוץ על הכפתור ולהרים את התיבה, כך שהעולים נשפכו לארץ כמו חציץ או חול. נאומים על „המערות בהרי-האטלס”, שמהן באו, כביכול, עולי-אמרוקו.

אולם גם בלי תופעות קיצוניות אלה, עברה על עולים אלה טראומה נוראה. לא ניתן להם להסתגל לתנאים החדשים בארץ בהדרגה, לעבור שינוי איטי כרפואי תרבותם. הם למדו כי תרבות איה תרבות כלל, שהמוסיקה שלהם היא רעש, שהמיבנה המישפתי שלהם הוא פרימיטיבי, שמוצאם מביש ורמתם נחותה מכל הבחינות. הם נדרשו להשאיר במחנה-הקליטה לא רק את בגדיהם הישנים, אלא את כל תרבותם, מסורתם וזיכרונותיהם ההיסטוריים.

לגבי הקולטים, התרבות המיוזרחית לא היתה קיימת כלל. הם

מעברת חיריה (1951) בעיני הצלם רוברט קאפה: מעבר מאוס-כולתום לשיירי שוברט?

לכפות על ציבור שלם רפואיים חרשים תוך שבירת הרציפות התרבותית — תחת להניח לשוחררי-הרפורמה לחתור לקידמה ועידכון בתוך התרבות עצמה, כפי שקרה לתרבות המערבית עצמה. שבר תרבותי מוליד ניכור ופשע, הרס חברתי ולעיתים גם אסון פוליטי.

בארצות-הברית נקלטו העולים בתרבות חדשה — אך גם כימי העליה ההמונית הכבירה היה מיספר המגיעים לחופי ארצות-הברית קטן בהשוואה לאוכלוסיה הקולטת. וגם בארצות-הברית התארגנו קבוצות אתניות-תרבותיות, המנסות לשמור על תרבותן וסיגנונן תוך הסתגלות לתרבות האנגלו-סאסקסית השלטת.

בישראל קרה דבר קטסטרופלי. מיספר הנקלטים עלה על מיספר הקולטים. העולה החדש מארצות-המזרח הופשט מכל נכסיו התרבותיים — אך לא נקלט בתרבות קיימת, חזקה ובוטחת-בעצמה, וגם לא בחברה שפתחה לפניו את שעריה. היה נדמה שהמילה „ציונות” פותרת את כל הבעיות.

החברה הקולטת לא הציעה להם תרבות חדשה. העולים המארוקאיים לצרפת יכלו להיקלט בתרבות הצרפתית החזקה ולהזדהות עימה. ואילו במדינת-ישראל הצעירה היו רק התחלופות רופפות וחלושות של יצירה תרבותית חדשה. המעבר משיירי אוס-כולתום לשיירי-שוברט לא היה כלל אפשרי.

פקיד-בנק מבגרדאר ובעל-חנות אמיר מקובלנקה שוכנו באוהלים במעברה, ונשלחו לחפור „צלחות” לעצים של הקרן-הקיימת. כבודם הושפל בעיני ילדיהם, שגדלו עם חוויה זו. החברה הקולטת לא פתחה להם את שורותיה, המישטר לא שיתף אותם בשלטון. הם נשארו עירומים מנכסים חומריים ותרבותיים, תלויים בחלל ריק.

כל זה נעשה, מן הסתם, בכוונה טובה, בלי מחשבה יתרה, בחיפזון של מעש ויצירה, בהנהגתו של דויד בן-גוריון, שהתייחס אל הציונות כאל בעיה טכנית של תחבורה ו„פיוור האוכלוסיה”. אך אצל הקורבנות זה השאיר טראומה עמוקה של קיפוח, בירוד וניכור.

כזה היה „העולה החדש האלמוני”, שהעולם הזה בחר בו בִּתְשׁוּׁאָה (1951) ככאיש-השנה הראשון שלו. הוא לא ידע מה קורה לו. הוא קיבל בלי התנגדות את המושגים של החברה השלטת, שהתייחסה אליו כאל אדם פרימיטיבי, נחות וחסר-תרבות.

רק מעטים הבחינו בפיצצת-הזמן ההולכת ונוצרת. על הכל חיפה הסולחן של דויד בן-גוריון. העולים החדשים, כמו הוותיקים, אמרו „בן לזקן”, המילחמות התכופות עזרו לטאטא את הבעיה אל מתחת לשטיח הלאומני.

● ברית המונכרים

המצוקה האמיתית התחילה כעבור כמה שנים, כאשר הדרור השני של העולים התחיל להתבגר.

דור זה גדל באווירה של בוועצמי. הוא למד לזלזל משחר ילדותו במינהגים ובמסורת של הוריו.

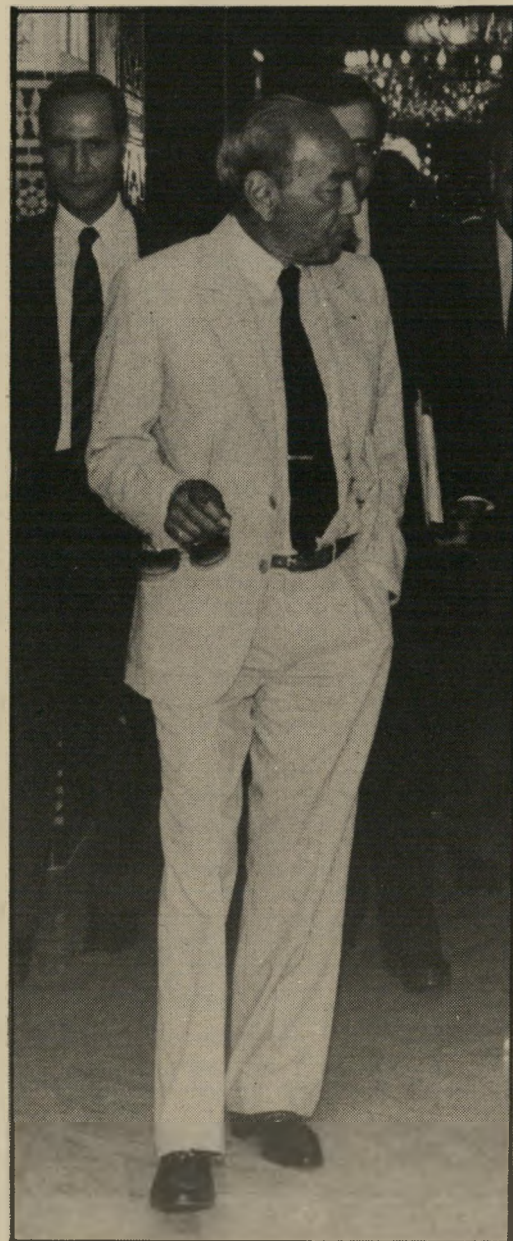
הוא חש עצמו מנוכר, משולל הזכות האנושית הבסיסית ביותר: כבוד עצמי.

הוא ידע שעליו להתכייש כמוצאו, ולא-פעם ניסה להתכחש לו. הוא שנא את המימסד, שגרם לכל אלה — לפחות לדעתו. הוא חש עצמו מושפל על כל צעד ושעל — ולא חשוב אם היתה זאת תחושה מוצדקת — בשל מוצאו וצבעי-עורו. הוא חי בחלל תרבותי-ריק.

מה עושה דור כזה? במיקרים הקיצוניים הוא מגיע לפשע ולבלא — הדרך הפשוטה ביותר של מחאה

ראו רק את סימני-הלוואי השליליים של פיגור — סמכותיות-יתר של האב, ריכוזי האשה, הכאת הילדים, נישואין מוקדמים, ריבויו-ילודה — וראו באלה את התרבות המיוזרחית כולה. בעיניהם היה זה דבר שיש לחסל אותו, כדי להבטיח קידמה ואושר לכל.

לא עלה על דעתם כי תרבות של עם היא הרבה יותר מזה — ואזר זיכרונות ודימויים, ררדי-חיים ומיבנה חברתי, שפה ומוסיקה, סיפורות ואמנות. בוודאי לא עלה על דעתם כי אי-אפשר

המלך. חסן ורפי ארזי: חגיגת הכבוד

* העולם הזה הזהיר מפני התופעה הזאת באופן קבוע מאז 1951. בעשרות כתבות ומאמרים.